

DESPRE ÎNCEPUTURILE GÂNDIRII EUROPENE

BRAGA Mihai, dr. conf.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *Articolul descrie încercările gânditorilor europeni antici de a pune fundamentele gândirii științifice apusene. Este clar că aceste încercări, dar nu numai încercări, în anumite cazuri au creat construcții teoretice fundamentale, cum ar fi, filosofia lui Aristotel, care au stat la baza oricărei metafizici și a logicii. Sau dacă este vorba despre cercetările lui Democrit, nimeni din savanții contemporani din domeniul fizicii cuantice nu va nega aportul acestuia în înțelegerea structurii Universului, cu toate că acesta nu a avut posibilitățile științei contemporane pentru cercetarea lumii materiale. Gânditorii greci, care mai mult, care mai puțin, au fost aceia care au stabilit măsurile și criteriile gândirii contemporane, astfel punând fundamentele civilizației contemporane.*

Cuvinte cheie: *principiu, arhe, substanță, atom, timp, spațiu, logică, idee, apeiron, elemente.*

Din ceea ce se cunoaște până acum din scrierile filosofice se poate face concluzia, că filosofia ca gândire emancipată, ca gândire liberă, nesubordonată altor tipuri de gândire, cum ar fi gândirea mitologică sau religioasă, apare în Grecia Antică. Anume în Grecia gândirea filosofică își formulează aparatul său științific, categoriile și principiile. În calitate de știință rațională, care nu poate utiliza mijloacele senzoriale pentru a explica esențele acestei lumi, pentru că anume esențele trebuie să explice materialul senzorial, care este într-o schimbare eternă, ea trebuie să descopere și să evidențieze generalitățile lumii.

Una dintre problemele inițiale ale gândirii filosofice, în mare măsură își are rădăcinile sale, totuși, în gândirea religioasă. Este vorba de problema eternă a începutului acestei lumi, lumi în care s-a trezit ființa umană și despre care știe și acum destul de puțin. Pentru gândirea religioasă, la general, răspunsul este că lumea a fost creată de o ființă supranaturală. Gândirea rațională a pus această problemă într-un alt mod. Experiența demonstrează, că orișice plantă, vietate pentru a exista, a crește, a se dezvolta are nevoie de anumite substanțe și condiții, cum ar fi apă, aer, pământ, căldură. și atunci apare intuiția: dacă nu cumva există o oarecare substanță inițială care este prima și care este diferită de substanțele date în organele senzoriale, ea este veșnică, nu apare și nu dispare, și este leagănul lumii existente. De aceea această lume nu este temporară, ea a existat întotdeauna, dar se schimbă mereu datorită lucrurilor și fenomenelor care apar din această substanță veșnică și în care se întorc la sfârșitul lor. Astfel înțelegerea religioasă a creării lumii de o forță supranaturală este deturnată și lumea devine veșnică, adică din punct de vedere a științei contemporane ar fi, lumea este infinită în spațiu și timp. Este depășită una dintre erorile utilizate în cercetarea naturii, pe care Francis Bacon o numea *idolul tribului*, conform acestei erori oamenii judecă despre natură asemănător cu sine: dacă omul creează lucruri, atunci și lumea a fost creată, nu de om pentru că acesta nu poate crea ceva infinit, dar de o ființă asemănătoare lui, dar atotputernică.

Astfel apare una dintre primele categorii raționale ale gândirii filosofice *începutul* sau *substanța*.

Primul care pune această problemă pentru conștientizare în fața omenirii este Thales din Milet. Reieșind din cunoștințele timpului, el consideră că substanța universală de unde își ia începutul totul este *apa*. „*Din apă apare totul și în apă se descompune*” - susține Thales. Gândul, desigur, își are rădăcinile sale în conștiința veche mitologică a grecilor, care susținea că Oceanul, adică apa înconjură pământul. De aici vine și următoarea teză a lui Thales, cum că pământul se află pe apă, prin care explica cutremurele de pământ. Discipolul său Anahimandru credea că substanța inițială nu poate fi un element concret, senzorial. Substanța inițială este nedeterminată și infinită, identică spațiului, ea nu are formă concretă, dar anume ea conține elementele fundamentale ale Universului, cum este apa, aerul, pământul, focul. Această substanță în limba greacă este numită *apeiron*. Diogen Laerțiu scria în lucrarea sa despre primii filosofi greci, „Anaximandru susținea, că începutul și element este infinitul (apeironul), nedeterminând acest infinit drept „aer”, „apă” sau un oarecare alt element determinat” și că „lucrurile se descompun în mod necesar în substanța din care își trag originea.” Din *apeiron*, care inițial era fierbinte, la răcirea acestuia, au apărut obiectele cosmice, care fiind luate de mișcarea cosmică s-au aranjat în spațiu după mărime și greutate. Acest mod de gândire va fi susținut și de Anaximene, discipolul lui Anaximandru. Doar că Anaximene va considera începutul sau substanța din care apar lucrurile trecătoare *aerul*. Pentru că aerul, după părerea lui, explică procesul apariției și dispariției lucrurilor. Aerul se condensează și se dilată la schimbarea temperaturii și anume aceasta explică cum se transformă lucrurile. „Răindu-se aerul devine foc, îndesându-se devine vânt, pe urmă nor, îndesându-se mai tare, devine apă, pe urmă pământ, pe urmă piatră, iar din ele toate celelalte.”

Problema substanței universale a fost importantă pentru toată perioada cosmologică a filosofiei grecești. Unii dintre filosofi au considerat începutul nu o substanță singură, ci mai multe. De aceea ei au fost numiți pluraliști. Astfel, Empedocle consideră substanțe inițiale mai multe elemente – apa, focul, aerul, pământul. Prin unirea și dezunirea lor apar lucrurile acestei lumi. Unirea și dezunirea se efectuează în rezultatul activității a două forțe universale – iubirea și ura (discordia). „Vreau să-ți spun două lucruri: că uneori crește o unitate din mai multe, altele se separă mai multe din unul, foc, apă, pământ și a aerului nesfârșită înălțime; și deosebit de ele discordia distrugătoare, tot atât de puternică în laturile sale și între ele iubirea... Ele (elementele) sunt la fel de puternice și au aceeași obârșie; unele din ele au o funcție, altele alta: căci fiecare are esența sa proprie și el domnesc pe rând în desfășurarea timpului.” Aceluiași tip de gândire se alătură și Anaxagora, care susține că substanța este multiplă, și că este, un soi de semințe, germeni ale lucrurilor pe care le numește *homeomerii*. Acestea (homeomeriile) în calitate de particule mici de același tip, unindu-se împreună, formează lucrurile. „Toate lucrurile au fost de la început împreună, infinite în mulțimea și micimea lor, căci și micimea era infinită. Și atâta timp cât lucrurile erau împreună, nici unul nu putea fi cunoscut din cauza acestei micimi... Dacă lucrurile se petrec astfel, atunci trebuie socotit că în toate cele ce se împreună sunt conținute multe și felurite substanțe și germeni ai tuturor lucrurilor care au forme, culori și gusturi multiple, și că așa se constituie și oameni și celelalte ființe vii care au suflet.” Important este că Anaxagora stabilește un loc aparte rolului rațiunii în procesul de ordonare a realității. În Univers, după el, domină *Nusul*, inteligența cosmică, care organizează unirea și dezunirea homeomeriilor. Începând cu gânditorii greci natura nu este irațională, invers, ea este rațională, cea ce ne permite să o cunoaștem. Este un principiu dominant în știința și cultura contemporană. Tot ceea ce există poate fi cunoscut rațional, în natură, dacă ea este rațională, atunci în conștiința cunoscătoare nu este loc pentru miracole.

Un loc aparte, printre acești filosofi îl ocupă Pithagora. În calitate de început el nu înainteză un principiu material, ci unul abstract, *numărul*. Numărul și proporțiile între ele ne pot explica natura Universului. Dacă în concepția lui Pithagora nu s-ar conține și un anumit procent de misticism, pentru că numerele la el au și importanță mistică, atunci această concepție ar putea sta și la baza înțelegerii contemporane științifice a lumii. Pentru că de la Descartes încoace matematica are un loc aparte în explicația fenomenelor lumii.

O altă problemă importantă pentru gândirea filosofică a antichității a fost *mișcarea*. Gândul filosofic a fost reocupat de încercarea de a înțelege mecanismul proceselor, schimbărilor continui care au loc în fața fiecăruia dintre noi. Problema consta în aceea, dacă aceste schimbări care au diferite forme continui, ciclice, reversibile, ireversibile, calitative, cantitative etc., au ele un mecanism oarecare și dacă au atunci care este el?

Unul dintre primii gânditori preocupați de înțelegerea procesului mișcării a fost Heraclit din Efes. Acesta susținea că însăși cosmosul este un proces și nimic în el nu este stabil, nu este același întotdeauna. „Acest cosmos,- spunea el,- fiind unul și același pentru toți existenții, nu este creat de nici un zeu, de nici un om, ci a fost, este și va fi întotdeauna un foc veșnic viu, aprinzându-se și stingându-se după măsură.” Totul în lume este în mișcare, în schimbare și devenire. „Celui ce se scaldă în același râu, îi curge întotdeauna un alt șuvoi de apă.” Sau „Soarele este în fiecare zi nou.”

Mișcarea nu trebuie s-o descoperi, ea este dată în organele senzoriale, de aceea vom găsi mai puțini oameni, care să nege faptul existenței mișcării. (Cu toate că în anumite forme vom întâlni și acest fapt.) Însă ceea ce nu este de față, ceea ce este ascuns de noi, este faptul cauzei mișcării. De ce are loc mișcarea, schimbarea, devenirea? Care este puterea care provoacă continuele și diferitele schimbări în Univers? Războiul, spune Heraclit. Anume războiul este tatăl a tot ce există. „Războiul este tatăl tuturor lucrurilor, regele tuturor lucrurilor.” Existența este contradictorie, în lume există forțe contrar opuse. „Dumnezeu este zi și noapte, iarnă și vară, război și pace, belșug și foame.” Dar aceste contrarii formează armonie. „Oamenii nu înțeleg că ceea ce se prezintă sub formă variată este de acord cu sine însăși; căci există o armonie a contrariilor ca aceea a arcului și lirei.”

Cosmosul care este alcătuit din forțe contrar opuse formează în același timp o armonie. Tot așa și lucrurile sunt în esența lor contradictorii, dar aceste forțe, elemente interioare sunt în același timp în armonie, de aceea și există lucrul dat. Însă lupta acestor forțe interioare ale cosmosului în general, și a lucrurilor concrete, în particular, și formează mecanismul mișcării, schimbării. Schimbările și fac acest Cosmos atât de splendid, susține Heraclit. De aceea este important cunoașterea acestor contradicții, care și ne explică esența existenței. Dar ele nu-s la suprafață, ca și efectul lor, mișcarea, pentru ca noi s-o descoperim imediat, nemijlocit, prin organele senzoriale. „Naturii îi place să se ascundă”,- zice Heraclit. Pentru descoperirea acestor contradicții este nevoie de cercetare, de mijlocirea gândirii abstracte.” O armonie ascunsă este preferabilă unei armonii vizibile.”

Inițierea cercetării categoriei mișcării de către filosofii greci, este foarte importantă pentru formarea gândirii filosofice. Punerea însăși a întrebării date „*de ce are loc mișcarea și schimbarea*” este importantă pentru înțelegerea Universului. Să ne dăm sama, că atât fizica contemporană, cu atât mai mult astrofizica,

gândesc în temeiul primelor categorii ale filosofiei grecești, a substanței și a mișcării. La început a fost un obiect singular, atom condensat puternic, energiile căruia n-au mai rezistat și acesta a explodat, S-a produs „Marea explozie”, din care s-a produs existența curentă, concretă, care și astăzi mai este în mișcare, părțile acestei lumi, galacticele se îndepărtează una de alta. Și lumea aceasta are puterile ei contradictorii, care o fac să fie așa cum este ea.

O altă problemă importantă a gândirii filosofice este *ființa*. Ce este ființa? Ce există cu adevărat? Doar este clar, că omul are un șir de probleme legate de ceea ce cunoaște el și cum cunoaște. El presupune că ceva există cu adevărat, dar mai pe urmă își dă seama că ceea ce a presupus el că este într-un fel, apare în alt fel, ori în genere este greșit. De exemplu, mirajul în pustiu, apare un lac cu apă, te duci spre el, dar acolo este doar nisip. Ori de exemplu, noi presupunem că în univers ar trebui să fie lumi asemănătoare cu lumea noastră, judecăm după analogie cu noi, dar în același timp ne temem că acestea ne vor extermina. Se crede că acestea sunt și mai agresive, mai crude decât lumea noastră. Și atunci este clar, că trebuie să apară problema unei existențe adevărate. Primii care au gândit asupra problemei ființei au fost reprezentanții școlii din Elea. Aceștia susțineau că ființa sau ceea ce există cu adevărat poate să fie înțeles doar de rațiune. Ființa și obiectul rațiunii după spusele eleaților sunt identice. Rațiunea înțelege ceea ce este identic cu sine însăși. Ființa există întotdeauna, ea nu apare și nu dispare, deci este veșnică. Ființa nu se dezmembrează, este integră. Acestea sunt caracteristicile ale ființei, după Parmenide. Cunoașterea trebuie să fie orientată spre cunoașterea acestor caracteristici ale realității, susține același Parmenide în opera sa „Despre natură”.

Însă cunoașterea, desigur, începe de la datele organelor senzoriale. Acestea ne arată lumea în mișcare, schimbare, devenire. Drumul cunoașterii senzoriale eleații îl consideră greșit. Senzațiile, după părerea lor, dau cunoștințe nesigure. Senzațiile sunt instabile, diferite în condiții care se schimbă, ele sunt contradictorii. Rațiunea nu poate înțelege contradictoriul. Reiese, că calea cunoașterii senzoriale este greșită. Ea dă doar opinii, ea nu poate cunoaște ceea ce există cu adevărat. Ele încearcă să cunoască ceea ce nu are existență adevărată, ci are doar existență iluzorie. Însă iluzia aparține neantului, non-ființei. De aceea ei spuneau: „Ființa există, iar neantul nu există”. Problema ființei, desigur, a fost și rămâne și până astăzi, una din problemele centrale ale filosofiei. Ea ar trebui să răspundă la întrebarea centrală a vieții umane: calea pe care a ales-o omenirea pentru sine este una adevărată? Este oare măcar aproape de calea adevărată sau în genere mergem pe o cale greșită? Deci este o problemă care ține de orizontul mișcării noastre, cum spunea H. Senchevici „Qwo vadis?”.

O altă problemă serioasă, care este pusă de filosofia greacă este problema structurii lumii. Ce structură are această lume, fiind ea compusă din lucrurile, care sunt date în organele noastre senzoriale. Unul dintre primii care a gândit problema structurii lumii a fost Democrit. După cât se vede, într-un fel sau altul, acesta a fost legat de școala din Elea, pentru că în calitate de început al gândirii sale el a utilizat noțiunile de ființă și neant. El considera, că noțiunile date în filosofia eleaților sunt prea abstracte, de aceea ele trebuie concretizate. Dar el, nu doar le-a concretizat, dar și le-a materializat. El susține, că ființa este atomul, cea mai mică particulă posibilă existentă în Univers, iar neantul este vidul, locul în care lipsesc atomii. De ce atomul? Mai întâi de toate, pentru că acesta este indivizibil. Din limba greacă atom se traduce ca indivizibil. Ei sunt veșnici, nu apar și nu dispar. Acestea sunt caracteristici ale ființei, descrise de către eleați. Iar neantul este nimicul, lipsa de atomi, adică lipsa de ființă. Însă vidul în concepția lui Democrit are importanță, el face parte din structura lucrurilor. Lucrurile sunt alcătuite din atomi și vid. Atomul nu conține în sine vid, adică locuri goale, el este plin; dar în lucruri vidul se găsește între atomi. De aceea lucrurile nici nu sunt veșnice, pentru că vidul face posibil ca acestea să se divizeze. Există ca atare atomii, care sunt în mișcare, iar însușirile lucrurilor, nu există cu adevărat, adică obiectiv. Ele au doar existență subiectivă, adică dependentă de organele noastre senzoriale. Dulcele, amarul, acru - după părerea lui nu au existență adevărată.

Pentru explicarea lumii folosește principiul determinismului mecanic. După formă atomii sunt diferiți, dar după structură ei sunt omogeni. Funcția principală a acestora este mișcarea. În mișcarea lor ei se ciocnesc unii de alții, în rezultat se schimbă direcția și viteza lor. În rezultatul mișcării ei se întâlnesc și se unesc. La unirea lor apare mișcarea de rotație, care face posibil unirea mai multor atomi, astfel apar mulțimi mari de atomi care alcătuiesc corpurile cerești, planetele, stelele. Astfel apar lumile, ele sunt infinite la număr. Obiectele cerești se pot ciocni între ele la întâlnire, ceea ce aduce la distrugerea lor. Deci, orișice obiect, lume are un început și un sfârșit natural.

Filosofia clasică

Eta clasică a filosofiei grecești începe cu filosofia sofistilor. După perioada cosmologică care a lansat un șir de idei strategice pentru gândirea filosofică a urmat o perioadă de răspândire a acestor idei în societatea grecească. Această misiune au realizat-o sofistii, care erau numiți învățători de înțelepciune. Societatea grecească a intrat într-o perioadă de dezvoltare democratică, care impunea față de participanții la lupta pentru

puterea de stat anumite cerințe. Persoana care participa la această luptă și apoi și la procesul de guvernare a statului trebuia să dețină anumite cunoștințe și abilități în domeniul retoricii, construirii logice a discursului, să cunoască elemente logice ale argumentării și în general să dețină o anumită cultură. Toate acestea deveneau elemente importante ale activității pedagogice ale sofistilor.

Primul lucru, care a devenit neplăcut în societatea grecească, mai ales printre păturile intelectuale, este că sofistii învățau elevii săi pentru bani. Vechii intelectuali considerau, că învățătura, cunoștințele nu pot fi vândute. Învățământul, cercetarea este un proces care are un scop nobil, cunoașterea adevărului. De aceea, practica sofistilor va fi considerată negativă și va fi criticată de gânditorii greci – Socrate, Platon, Aristotel.

Dar acesta nu va fi unicul punct care va fi criticat. Mai important va fi critica teoriei adevărului din învățătura sofistilor. Sofistii considerau că nu este un adevăr comun tuturor. Există doar opinii diferite. Și aceste opinii pot fi argumentate. În procesul argumentării se poate demonstra adevărul sau falsul unei opinii. Se poate argumenta două poziții contrar opuse drept adevărate sau false în unul și același timp. Se poate prin argumentare de întărit o poziție slabă sau invers de slăbit o poziție puternică.

Cum este posibil acest lucru? Protagora, unul dintre sofisti, studiază cunoașterea senzorială, și-și dă samă că această nu este sigură, că senzațiile sunt schimbătoare, ele depind foarte puternic de subiect, de poziția, educația, caracterul, voința, cultura acestuia. De asemenea ele depind și de obiectul perceput, care este în mișcare, schimbare. De aceea pot fi argumentate opinii contrar opuse.

S-a observat de asemenea că și cuvintele (la aceasta ei reduceau conceptele) și principiile care sunt întrebunțate pentru argumentate au un conținut nedeterminat, că ele se formează din observații întâmplătoare, experiență mai mult sau mai puțin verificată. Toate acestea fac posibilă formarea sofismelor. (De exemplu: Voi aveți, ceea ce nu ați pierdut? Da, avem. Voi ați pierdut coarnele?. Nu, nu am pierdut. Deci voi aveți coarne.)

O direcție importantă în filosofia sofistilor a fost cercetarea valorilor umane. Anume valorile și nu lucrurile conțin în sine criteriul uman, măsura. Protagora spunea că omul este măsura tuturor lucrurilor, care sunt pentru că sunt, care nu-s pentru că nu sunt. Sofistii transformă omul în forță creatoare a cosmosului. Fiind educatori își dau seama, că educația creează omul prin valori, îl schimbă. Principalul sunt valorile care se implantează în societate, ele devin forțe creatoare ale societății. Până la ei, aristocrația grecească susținea că virtuțile umane sunt înnăscute, omul se naște cu ele. Sofistii schimbă accentele, ei spun că virtuțile se creează prin educație. Dar în educație trebuie făcut deosebire între legile naturii și prescripțiile societății. Legile naturii sunt tot una pentru toți oamenii, ele și unesc oamenii într-un neam uman. Pe când prescripțiile societății sunt diferite la diferite popoare. Ele sunt rezultatul activității gândirii, voinței, caracterelor umane, anume ele separă popoarele. Mai mult ca atât, în unele cazuri legile, prescripțiile societății sunt creaturi ale unor pături sociale, nu a poporului în general și sunt create pentru folosul acestor pături.

Împotriva concepției sofistilor despre adevăr s-a ridicat Socrate. Socrate susținea că această concepție este dăunătoare pentru societate. Nu poate avea fiecare dintre oameni adevărul său. Adevărul trebuie să fie comun tuturor. După părerea lui Socrate adevărul se găsește în rațiune. Anume rațiunea îl poate găsi. Pentru aceasta trebuie să existe anumite metode de cercetare a adevărului. Metoda de evidențiere a adevărului pentru Socrate este maieutica. Din greacă maieutică se traduce „moșire”. Mama lui Socrate a fost moașă și în înțelegerea lui adevărul trebuie moșit, cum se moșește la naștere copilul. Adevărul se găsește în rațiune, anume din rațiunea umană și trebuie moșit. Cum se face acest lucru? În discuție, în dialog. Cum spunea Socrate: eu nu știu, tu nu știi, împreună vom ști. De aceea Socrate susținea că el nu poate învăța pe alții ce este adevărul pentru că el nu-l cunoaște. Însă în discuție, împreună vom evidenția adevărul și îl vom defini. Metoda lui Socrate este definirea noțiunilor prin inducție. În procesul discuției Socrate distrugea pozițiile interlocutorilor ignoranți, îi sufoca în contradicții. Cum spunea el, ”eu știu că nu știu nimic, dar alții nici atâta nu știu”. La sfârșitul discuției se definea noțiunea, care după el și conține cunoștințele adevărate și nu opinia, după cum susțineau sofistii. Cunoașterea științifică se face prin intermediul noțiunilor, care ne descriu clasele de obiecte și aceasta este important, pentru că știința consolidează cunoștințele cercetării în noțiuni. În știință nu sunt folosite pur și simplu cuvintele, care nu au un conținut bine determinat, ci noțiunile care au conținut bine determinat.

Însă centrul învățării lui Socrate era ființa umană, moralitatea ei. Omul trebuie să se desăvârșească continuu. În comportare sa omul se conduce de plăceri. Plăcerea este identificată cu binele, utilul, pe când suferința se identifică cu răul. De aceea oamenii se feresc de suferințe. Pentru a înțelege ce este bine și ce este rău, mare sau infim trebuie să avem cunoștințe. Anume cunoștințele ne vor arăta ce este bine și ce este rău. Omul trebuie să tindă către bine, adică spre cunoștințe bogate. Mai întâi de toate trebuie să aibă grijă de sine, de aceea trebuie să se cunoască pe sine. Cum spunea Socrate: ”Cunoaște-te pe tine însuși”. Apoi trebuie să fie rațional în relația sa cu societatea și cu normele, tradițiile ei. În societate există multe prejudecăți. Societate nu întotdeauna urmează normele morale. Foarte des chiar încurcă oamenii să înțeleagă ce este adevărat. Societatea

mai des e conduce de moravuri decât de morală, în politică morala nu prea este onorată, în viața economică domină interesul pentru bani, iar în viața obișnuită domină plăcerile.

Ideile învățaturii morale ale lui Socrate sunt dezvoltate de Platon, unul din marii filosofi ai Greciei și a umanității, în general. El susține, că omul în toate activitățile sale trebuie să se conducă de valorile spirituale, cum ar fi dreptatea, adevărul, frumosul, binele. Binele este considerat de către Platon valoarea cea mai importantă, spre această valoare trebuie să tindă umanitatea. În general, lumea este astfel organizată, că în vârful ierarhiei acesteia se găsește binele.

Platon este un idealist și pentru aceasta va fi criticat de mai mulți gânditori. Denumirea de idealist cred că vine și de la scrierea sa fundamentală cu denumirea „Statul”, în care este descrisă o stare ideală a societății, care poartă numele de *stat ideal*. În statul ideal al lui Platon domină legea, dreptatea, binele. După părerea lui Platon dreptatea într-un stat depinde de organizarea lui socială. Fiecare cetățean, susține Platon, trebuie să ocupe un loc anumit în structura socială. Acest loc este dependent de structura sufletului fiecărui cetățean. Cetățenii cu suflete raționale pot fi conducătorii statului, cetățenii cu suflete curajoase pot fi ostași, cei care vor păzi statul de dușmani și cetățenii cu sufletele cumpătate vor acționa în diferite domenii ale economiei. Conducătorii statului trebuie să fie filosofi. De ce anume filosofii? Cum spunea Platon: „Filosoful trebuie să fie rege ori regele trebuie să fie filosof.” Filosoful, după Platon, dispune de anumite virtuți, care-l deosebesc de ceilalți. El este înțelept, cuprinde cu rațiunea întregul și nu o parte a întregului. Nu iubește minciuna. Judecă asupra celor ce se petrec în jur, este rațional. Ceea ce este important pentru filosof este aceea că el poate cunoaște ceea ce este identic cu sine însuși, adică adevărul.

Ceea ce este identic cu sine însuși, după Platon sunt *Ideile*. Acestea sunt veșnice, ele nu se schimbă și există într-o lume aparte, într-o lume transcendentă. Pentru a cunoaște adevărul trebuie de cunoscut ideile și nu lucrurile. Lucrurile, spune Platon, sunt doar umbre ale acestor idei. Pentru fiecare grupă de lucruri în lumea transcendentă există o idee, care este principiul și cauza acestei grupe de lucruri. Cine cunoaște lucrurile poate avea doar opinii și nu cunoștințe adecvate. Lucrurile, spre deosebire de idei, sunt în mișcare, schimbare veșnică, ele sunt contradictorii, de aceea nici cunoștințe adecvate despre nu sunt posibile. Platon evidențiază două tipuri de cunoaștere, cunoașterea senzorială, care are obiect de cunoaștere lucrurile și imaginile lor și cunoașterea rațională, la care obiectul cunoașterii sunt ideile.

Din punct de vedere ontologic, după Platon, lumea are următoarea structură. În partea inferioară a lumii se găsesc lucrurile. Acestea sunt temporare, adică ele există și nu există în unul și același timp, sunt ființă și non-ființă în același timp. Non-ființa, după filosofia grecească, nici nu poate fi cunoscută, căci nu poți cunoaște ceea ce nu este. De aceea a cunoaște lumea lucrurilor după Platon, înseamnă a nu cunoaște adevărul. În partea superioară a lumii se găsesc Ideile, ele sunt în lumea celestă. Ele există adevărat, sunt ființa pură, deci și adevărul. Adică avem două lumi foarte diferite, una pură, adevărată, alta materială. Dar între ele există o anumită legătură, pe care trebuie să o facă cetățeanul satului ideal. Ideile sunt modele pentru lumea lucrurilor, ele sunt forme perfecte. De aceea lucrurile se pot realiza după aceste modele, și mai întâi de toate personalitatea umană. În fruntea piramidei stau Ideile de bine, frumos, dreptate, adevăr. De fapt, acestea sunt și valorile cele mai importante ale omenirii. Cetățeanul statului trebuie să tindă spre aceste valori, și în primul rând, spre valoarea superioară binele și aceasta va transforma atât personalitatea umană, cât și statul.

Aristotel este discipolul lui Platon și unul din cei mai mari gânditori ai antichității. Învăță în Academia lui Platon. A fost învățătorul lui Alexandru Macedon. (Se vede că Alexandru susținea ideea lui Platon, că regele trebuie să fie filosof.) După moartea lui Platon, Aristotel deschide școala sa pe care o numește Liceul.

Aristotel ca și Platon susține ideea că personalitatea umană se educă în societate și aceasta depinde în mare măsură de esența statului, de ceea ce este caracteristic pentru statul dat. Omul este o ființă socială, -aceasta este poziția lui Aristotel. Dar spre deosebire de învățătorul său Platon, Aristotel nu susținea teoria ideilor. Aristotel a criticat această teorie și o considera greșită. După Aristotel nu există două lumi deosebite, lumea ideilor și lumea lucrurilor. Există doar o singură lume, cea a lucrurilor. Lucrurile însăși sunt esențe, substanțe. Lucrurile pot fi cunoscute prin noțiuni. Noțiunea descrie comunul, generalul unei clase de lucruri. Generalul există în lucruri și nu există independent de lucrurile individuale. Acest general, de fapt, și este ideea lui Platon. Deci, Platon nu are dreptate când rupe generalul de la individual.

Pentru a cunoaște lucrurile, după Aristotel, trebuie cunoscute cauzele lor. Cauzalitatea este cercetată de Aristotel prin mentalitatea tehnică. Orișice lucru are conținut și formă. Conținutul lucrului este materia lui. De aici apare și noțiunea de cauză materială. După Aristotel materia este pasivă, ea este supusă schimbării de către meșter. Lutul, granitul este folosit de meșter pentru a-i da o formă, de exemplu, urciur, statuie etc. Forma este dată, introdusă în materie de meșter, din afară, din mintea meșterului. Spre deosebire de materie, forma este activă, ea schimbă înfățișarea materiei. Aceasta este ideea care este introdusă de rațiunea producătorului. Adică, forma este și ea o cauză numită de către Aristotel cauză formală. Dar orișice lucru mai este și în mișcare. De aceea Aristotel mai introduce și cauza mișcării sau cauza eficiență, care descrie izvorul mișcării. Și în

sfârșit, orișice lucru este creat cu un scop anumit, de exemplu, casa în calitate de locuință. Deci există și cauza de scop, sau finală. Însă Aristotel, introduce această cauză nu numai pentru lucrurile create de către om, ci și pentru toată natura în general, considerând că natura tinde către un scop final. Această interpretare a naturii a pus baza principiului teleologic în gândire, după care nu numai omul, societatea urmărește anumite scopuri în activitate sa, ci și natura de asemenea urmărește scopuri.

Una din marele performanțe ale geniului aristotelic este crearea științei logice, care astăzi poartă denumirea de logică formală. Problemele logicii sunt analizate, mai întâi de toate în Analitica primă și Analitica secundă. Gândirea poate fi divizată în conținut și formă. Conținutul gândirii este concret și diferit, pe când formele gândirii sunt unele și aceleași. Formele gândirii evidențiate de către Aristotel sunt noțiunea, judecata și raționamentul. Noțiunea este fundamentul gândirii și aceasta descrie esențele lucrurilor. După sferă noțiunile sunt diferite, generale, particulare și singulare. Noțiunile generale descriu genurile, ori clasele. Genul descrie esența unei clase. Noțiunile particulare descriu speciile într-un gen. Speciile sunt caracterizate de semne specifice, care deosebesc într-un gen structurile. În specii sunt elemente, obiecte singulare, care de asemenea se deosebesc prin semne specifice obiectului dat. O altă formă a gândirii este judecata. Judecata se realizează prin unirea noțiunilor prin intermediul copulei *este*. Forma generală a judecății este următoarea: „S este P”. Judecățile sunt împărțite în clase: 1) judecății afirmative și negative; 2) judecăți adevărate și false; 3) judecăți universale, particulare, singulare; 4) judecăți reale, necesare și posibile. Următoarea formă a gândirii este raționamentul. Centrul logicii lui Aristotel este învățătura despre raționament și argumentare. Aristotel creează silogismul, regulile cărora se poate face un raționament. Raționamentul nu este altceva, decât reeditarea modului, cum se leagă esențele. În rezultatul raționamentului căpătăm cunoștințe noi despre obiectul supus cercetării. Raționamentul pentru Aristotel are un caracter dublu ontologic și gnoseologic.

Bibliografie

1. Braga M., Lozovanu C., și a. Istoria filosofiei. Partea I., Chișinău, UTM, 2000.
2. Braga M. Filosofia antică, I.P.Ch. „S. Lazo”, 1991.
3. Diogenes Laertius. Despre viețile și doctrinele filosofilor. București, 1963.